

Кострюков С. В.,
*доктор філософських наук, доцент,
 доцент кафедри цивільного, господарського та екологічного права
 Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ТАРИФІВ НА ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ У ВНУТРІШНЬОМУ СПОЛУЧЕННІ

THE AREA OF LAW THE REGULATION OF THE ESTABLISHMENT OF TARIFFS FOR THE CARGO TRANSPORTATION RAILWAY TRANSPORT TO THE INTERNAL COMMUNICATION

Залізничний транспорт, генеруючи більше половини вантажообігу України, є однією з найважливіших галузей сучасної економіки. У цій роботі розглядається регулювання тарифів як один із засобів державного регулювання залізничних перевезень вантажів.

У статті на основі аналізу норм чинного законодавства України, що регулюють поняття ціни та тарифів на перевезення вантажу та позицій науковців із цього питання, досліджується сучасне визначення термінів ціни та тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом. Автором обґрунтовується необхідність дослідження організаційно-правових основ встановлення тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом у внутрішньому сполученні.

Розглядаючи питання правового регулювання встановлення тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом, автор доводить, що регулювання цього питання відбувається на підставі законів України, де містяться загальні норми, Статуту залізниць України та деяких постанов Кабінету Міністрів України, де знаходяться спеціальні норми і, зрештою, Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України, де прописані спеціалізовані норми. Розглянуто правові проблеми встановлення тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом загального користування України в умовах реформування відносин у сфері залізничних перевезень. Автором обґрунтовується доцільність збереження на сучасному етапі економічного розвитку провідної ролі держави у процесі визначення вартості послуг всіх суб'єктів залізничного транспорту до формування повноцінного конкурентного середовища у цій сфері.

Нині проблемі ефективного роздержавлення природних монополій належить одне з ключових місць в економічній політиці країни. У зв'язку з цим особливою актуальністю набуває розроблення нової стратегії ціноутворення в сегменті вантажних залізничних перевезень, яка тісно пов'язана з розширенням сфери конкурентних відносин, ефективності промислового сектора та економіки загалом.

Акцентується на доцільності подальшого вдосконалення правового регулювання встановлення тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом у внутрішньому сполученні.

Ключові слова: *тариф, залізничний транспорт, вантаж, перевезення вантажів, вантажні тарифи.*

Rail transport, generating more than half of Ukraine's freight turnover, is one of the most important sectors of the modern economy. In this paper, the regulation of tariffs is considered as one of the means of state regulation of rail freight.

In the article, on the basis of the analysis of the norms of the current legislation of Ukraine governing the concept of price and tariffs for cargo transportation and the positions of scientists on the subject, the modern definition of terms of price and tariffs for cargo transportation by rail is explored. The author substantiates the necessity to study the organizational and legal bases of establishing tariffs for the carriage of goods by rail in domestic traffic.

In considering legal at first regulation I set tariffs for re luck cargo rail author argues that regulating the matter comes under the Laws of Ukraine, which contains general rules, the Charter of railways of Ukraine and some of the Cabinet of Ministers of Ukraine, which are special but RMI and finally, the Collection of tariffs for the carriage of goods by rail within Ukraine, which contains specialized rules. The tariffs and prices on the railway transport services of cargo transportation: legal aspects the legal problems of fare formation on the railway transport services of cargo transportation are examined in the light of carrying out the structural reform of the railway transport of general using in Ukraine. The author substantiates the feasibility of maintaining at the present stage of economic development the leading role of the state in determining the cost of services of all railway entities to the formation of a complete competitive environment in this field.

To date, the problem of the effective repudiation of natural monopolies is one of the key places in the country's economic policy. In this regard, the development of a new pricing strategy in the freight rail freight segment, which is closely linked to the expansion of the sphere of competitive relations, efficiency of the industrial sector and the economy as a whole, is of particular relevance.

Attention is drawn to the feasibility of further improving the legal regulation of setting tariffs for the carriage of goods by rail in the domestic traffic.

Key words: *tariff, Railway transport, cargo, cargo transportation, cargo tariffs.*

Нині економіка України перебуває в процесі активної інтеграції у світовий економічний, правовий та політичний простір, що передбачає необхідність забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів залізничного транспорту. Задля досягнення бажаного результату виникає потреба в застосуванні дієвих засобів державного регулювання господар-

ської діяльності в зазначеній сфері, що мають бути спрямовані на узгодження приватних та публічних інтересів [3]. Один з таких засобів – регулювання цін і тарифів, яке зазначене у п. 5 ч. 2 ст. 12 Господарського Кодексу України (далі – ГКУ) [2].

У складному комплексі питань, пов'язаних із дослідженням особливостей правового регулювання

діяльності транспорту в умовах виходу України на новий рівень розвитку, важливе місце посідає проблема правового впорядкування встановлення тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом. Що стосується актуальності обраної теми наукового дослідження, то вона обґрунтовується деякими причинами, до яких можна зарахувати такі: 1) необхідність вдосконалення правового механізму регулювання питання встановлення тарифів на залізничні перевезення вантажу у внутрішньому сполученні; 2) розробка і формулювання пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності правового регулювання питань встановлення тарифів на залізничні перевезення вантажу у внутрішньому сполученні.

Можна стверджувати, що актуальність цієї теми є досить значною, оскільки у сучасних економічних умовах забезпечення добросовісної конкуренції відбувається певна трансформація функцій, що виконують тарифи: їх варто розглядати як важливий регулятор сучасного ринку, визначальний фактор у розвитку економічних зв'язків.

Питання правового регулювання встановлення тарифів на залізничні перевезення вантажу досить активно досліджувались, але здебільшого в економічній літературі, зокрема, у працях В. Венгера, І. Ільїна, Н.М. Іщенко, В.В. Котика, А.Ю. Ребрової, Л.С. Ревуцької та ін. Щодо юридичної літератури, то окремі питання правового регулювання встановлення тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом розкриті у роботах Е.М. Деркача, Г. Джумагельдієвої, Я.М. Курбатової, В.В. Матвієнко, Є. Тодорова, Р. Тюріна, В.В. Чорного та ін.

Основна мета написання цієї наукової статті – це поглиблений аналіз характерних рис законодавчого регулювання встановлення тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом у внутрішньому сполученні, детальне вивчення особливостей інституту встановлення тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом у внутрішньому сполученні, а також дослідження питання деяких проблем правового регулювання та практичної діяльності із встановлення тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом у внутрішньому сполученні та наведення можливих шляхів їх вирішення.

Як свідчить досвід багатьох поколінь, незадовільний рівень вітчизняної інноваційної та високотехнологічної складової частини транспортної галузі пояснюється економічно необґрунтованим рівнем тарифів на перевезення, що підлягають державному регулюванню.

Проблема встановлення тарифів та ціноутворення на перевезення вантажу залізничним транспортом завжди була актуальною – як у дореволюційному законодавстві, так і в умовах сьогодення. Але спроби знайти оптимальне співвідношення рівня тарифів і рівня рентабельності залізниць із вантажообігом і якістю надання послуг перевезення вантажу залізничним транспортом, на жаль, не давали необхідного результату [10].

Перед тим, як перейти до розглядання основного питання нашої роботи, розкриємо поняття ціни

та тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом.

Згідно з ч. 1 ст. 189 ГКУ, ціна є вираженням у грошовій формі еквівалентом одиниці товару (продукції, робіт, послуг, матеріально-технічних ресурсів, майнових та немайнових прав), що підлягає продажу (реалізації), який має застосовуватися як тариф, розмір плати, ставки або збору, крім ставок і зборів, що використовуються в системі оподаткування [2].

У преамбулі Закону України (далі – ЗУ) «Про ціни і ціноутворення» зазначено, що цей Закон визначає основні засади цінової політики і регулює відносини, що виникають у процесі формування, встановлення та застосування цін, а також здійснення державного контролю (нагляду) та спостереження у сфері ціноутворення [8].

У Великому юридичному словнику під редакцією О.Я. Сухарева зазначено, що поняття «тариф» виникло від французького «tariff» і визначається як система ставок плати за різні виробничі і невиробничі послуги, які надаються підприємствам, організаціям, установам і громадянам [1].

Згідно з ч. 1 ст. 196 Цивільного Кодексу України (далі – ЦКУ) за перевезення вантажу стягується провізна плата у розмірі, що визначається за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом або іншими нормативно-правовими актами. Якщо розмір провізної плати не визначений, стягується розумна плата [15].

Визначення поняття «тарифу на перевезення вантажу залізничним транспортом» містить Постанова Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про затвердження Статуту залізниць України» № 457 від 06.04.1998 р., в якій у п. 6 зазначено, що «тарифи на перевезення вантажу – це система цінових ставок та правил їх застосування, за якими провадяться розрахунки за перевезення залізницями» [14].

Я.М. Курбатова на підставі співвідношення понять «тарифу», «збору» та «провізної плати» пропонує таке визначення тарифу – це система цінових ставок для визначення вартості послуг із перевезення вантажу залізничним транспортом, які надаються суб'єктами залізничного транспорту, і вважає, що тариф є основою для визначення розміру плати за перевезення. А, відповідно, тариф на перевезення вантажу залізничним транспортом – це ціна, за якою залізничний транспорт реалізує свою продукцію (перевезення вантажу). Вантажні тарифи виступають у значенні оптових цін і формуються за законами оптових цін [10].

Починаючи розгляд питання про правові основи регулювання встановлення тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом у внутрішньому сполученні, звертаємось до Основного ЗУ – Конституції, в якому з приводу транспорту ми знаходимо норму права, за якою встановлюється, що виключно законами України визначаються організація та експлуатація транспорту [9, п. 5 ст. 92].

Розглянемо ЗУ, що регулюють встановлення тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом. На підставі ч. 2 ст. 7 ЗУ «Про транспорт»

відомо, що рівень тарифів на транспорті визначається відповідно до нормативних витрат на одиницю транспортної роботи, рівня рентабельності та оплати податків, а розрахунки із споживачами послуг транспорту загального користування проводяться на основі чинних тарифів у порядку, що визначається кодексами (статутами) окремих видів транспорту та іншими актами законодавства України [7].

Згідно зі ст. 9 ЗУ «Про залізничний транспорт» встановлення тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом у межах України здійснюється на підставі бюджетної, цінової та тарифної політики у порядку, що визначає КМУ з урахуванням інвестиційної складової частини, а розрахунки за роботи і послуги, що пов'язані з перевезенням вантажу, щодо яких не здійснюється державне регулювання тарифів, провадяться за вільними тарифами, які визначаються за домовленістю сторін у порядку, що не суперечить законодавству про захист економічної конкуренції [5].

Ця норма має уточнення в п. 3 ст. 9 ЗУ «Про природні монополії», яка зазначає, що в процесі регулювання цін (тарифів) на товари суб'єктів природних монополій не враховуються:

- суми безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів;
- суми визнаних штрафів, пені, неустойки;
- суми коштів або вартість товарів, що добровільно перераховуються (передаються) іншим юридичним та фізичним особам, у тому числі у вигляді фінансової або матеріальної допомоги, включаючи благодійну, спонсорську та шефську допомогу;
- суми нестачі та витрат від псування цінностей;
- вартість реалізованих виробничих запасів;
- витрати з утримання об'єктів соціально-культурного призначення, крім виняткових випадків, визначаються в порядку, встановленому КМУ [6].

У вище розглянутих ЗУ зазначено, що порядок цінової та тарифної політики на перевезення вантажу залізничним транспортом визначається КМУ, це підтверджується ст. 57 Статуту залізниць України (далі – Статут), згідно з якою тарифи на перевезення вантажу залізничним транспортом встановлюються у порядку, що визначає КМУ. У цій же статті встановлюється, що плата за перевезення вантажу справляється залежно від відстані, яка визначається згідно з планом формування поїздів [14]. Ст. 58 Статуту уточнює, що розрахунки за роботи і послуги, які пов'язані з перевезенням вантажу, щодо якого не здійснюється державне регулювання тарифів, провадяться за вільними тарифами, які визначаються за домовленістю сторін у порядку, що не суперечить антимонопольному законодавству [14]. Ст. 60 Статуту встановлює, які тарифи і ставки затверджуються залізницями:

- тарифи на перевезення вантажу всіма залізничними лініями, що не належать до загальної мережі залізниць;
- ставки зборів з одержувачів за очищення, промивання та дезінфекцію вагонів засобами залізниць у випадках, передбачених ст. 35 Статуту, а також за

очищення, промивання засобами залізниць вагонів після вивантаження в інших випадках, коли, згідно з Правилами, потрібне спеціальне очищення і промивання вагонів;

- тарифи на перевезення вантажу коліями, що належать залізницям, без виходу на колії загального користування;
- ставки зборів та розмір плати за послуги, передбачені у ст. 12 Статуту;
- пільгові тарифи на перевезення вантажу у місцевому сполученні [14].

Відповідно до вимог п. 2 Додатку до Постанови КМУ № 1548 від 25.12.1996 р. «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» Мінінфраструктури за погодженням із Мінекономіки і Мінфіном встановлює тарифи на перевезення вантажу залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги [12].

З метою стабілізації фінансово-економічного стану підприємств залізничного транспорту загального користування і забезпечення прозорості державної тарифної політики Постановою КМУ «Про забезпечення прозорості державної тарифної політики щодо перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України» № 1392 від 16.12.2009 р. встановлюється, що тарифи на перевезення вантажу в межах України підлягають щорічній індексації до початку нового фінансового року, а Мінінфраструктури, Мінекономіки і Мінфін мають забезпечити щорічну індексацію зазначених тарифів [13].

Як система вантажних тарифів на внутрішні перевезення вантажів залізничним транспортом на підставі Наказу Мінінфраструктури України № 317 від 26.03.2009 р. «Про затвердження Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги та Коефіцієнтів, що застосовуються до Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги» (далі – Збірник тарифів) [11] діє Збірник тарифів, який складається з VI розділів. У п. 2 I розділу «Загальні положення» встановлюється, що тарифи, збори та плати, наведені в цьому Збірнику, застосовуються на всіх лініях залізниць широкої, вузької та європейської колій мережі залізниць України загального користування, що включені в постійну експлуатацію, для всіх суб'єктів господарювання (фізичних та юридичних осіб), які беруть участь у процесі організації та здійснення перевезень вантажів залізничним транспортом. П. 3 цього розділу наголошує на тому, що державні регульовані тарифи встановлюються на:

- внутрішні вантажні перевезення, що здійснюються на лініях широкої та європейської колій загальної мережі залізниць України;
- охорону та супроводження вантажів, що підлягають обов'язковій охороні силами відомчої воєнізованої охорони на залізничному транспорті;
- користування вагонами і контейнерами перевізника;

– роботи і послуги, пов'язані з перевезенням вантажів, перелік яких наведено в розділі III Збірника тарифів.

ПАТ «Укрзалізниця» встановлює та затверджує відповідно до економічної ефективності та собівартості перевезень пільгові тарифи зі знижкою не більше як 20% від загальних тарифів (п. 4). У п. 5 цього розділу встановлюється, що розрахунки за перевезення вантажу, роботи і послуги, пов'язані з ними, щодо яких не встановлені державні регульовані тарифи, проводяться за вільними тарифами, які визначаються суб'єктами господарювання за згодою сторін у порядку, що не суперечить законодавству про захист економічної конкуренції. П. 6 цього розділу наголошує на тому, що тарифи застосовуються під час визначення плати за перевезення вантажу вантажною і великою швидкістю за відстань залізницями України у внутрішньому сполученні – від станції відправлення до станції призначення, які відкриті для виконання комерційних операцій згідно з Тарифним керівництвом № 4 залізниць України. І, зрештою, тарифи та збори за перевезення вантажу лініями, що будуються і відкриті для тимчасової експлуатації, затверджуються власником або центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення реалізації державної регіональної політики у сфері будівництва, архітектури та містобудування за погодженням з Мінінфраструктури та Мінекономіки (п. 7).

У II розділі Збірника тарифів («Правила застосування тарифів») прописано 31 правило встановлення тарифів на різні види і випадки перевезення вантажу залізничним транспортом. Зміст інших розділів Збірника тарифів відповідає їхнім назвам. III розділ – «Збори за послуги, пов'язані з перевезенням вантажів». IV розділ – «Ставки плати за перевезення». V розділ – «Ставки плати за користування вагонами і контейнерами перевізника». VI розділ – «Перелік вантажів та відміток, що проставляються у перевізних документах» [11].

Проаналізувавши головні недоліки чинного порядку регулювання тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом, що опубліковані в наукових роботах [3; 4; 10] та ін., ми вважаємо, що вони полягають у:

- нерозділеності економіки вантажних і пасажирських перевезень;
- наявності великих обсягів перехресного субсидування вантажних і пасажирських перевезень;

– застосуванні необґрунтованих «пом'якшувальних механізмів» і пільг;

– використанні вузької інформаційної бази минулих періодів і слабкій мотивації учасників перевізного процесу;

– відсутності чіткої ринково обґрунтованої методики розрахунку тарифів на залізничні перевезення.

На нашу думку, система тарифного регулювання має максимально сприяти ефективній реалізації змін, які передбачаються реформами на залізничному транспорті. Відповідно до цього ми погоджуємося з думками науковців, які вважають, що чинне тарифне регулювання необхідно доповнити такими завданнями:

– передати функції тарифного регулювання незалежному державному органу;

– упорядкувати наявну тарифну систему;

– створити умови для фінансового поділу різних видів господарської діяльності залізничного транспорту;

– послідовно відмінити перехресне субсидування різних видів перевезень і здійснення прямого субсидування;

– створити умови для розвитку конкуренції (внутрішньогалузевої, міжгалузевої) і недопущення штучної монополізації в галузі;

– впливати тарифними інструментами на поліпшення якості надання послуг залізничним транспортом;

– зробити уніфікацію тарифів на повернення порожніх вагонів перевізників різних форм власності.

Підбиваючи підсумки цієї роботи, зазначимо, що є необхідність вдосконалення правового регулювання встановлення тарифів на перевезення вантажу залізничним транспортом у внутрішньому сполученні, вдосконалення системи тарифів на залізничні перевезення з урахуванням уніфікації методології формування та рівнів тарифів на залізничні вантажні перевезення, скорочення перехресного фінансування на залізничному транспорті й реалізації заходів структурної реформи на залізничному транспорті.

Звичайно, що в цьому напрямі має проводитися відповідна робота: прийматися нові закони, поповнюватися нормативна база, але разом із тим варто збагачувати дослідження процесів правового забезпечення транспортної діяльності на рівні юридичних праць.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Большой юридический словарь /под ред. А.Я. Сухарева. 3-е изд. перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2006. 858 с.
2. Господарський кодекс України 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18-22. Ст. 144 (з наступними змінами і доповненнями).
3. Деркач Е.М. Щодо правового регулювання тарифів у сфері залізничних перевезень вантажів. *Форум права*. 2011. № 4. С. 179–186.
4. Джумагельдієва Г. Щодо окремих питань правового регулювання вартості залізничних перевезень вантажів. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 5. С. 14–15.
5. Про залізничний транспорт : Закон України № 273/96-ВР від 04.07.1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80>.
6. Про природні монополії : Закон України № 1682-III від 20.04.2000 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>.
7. Про транспорт : Закон України № 232/94-ВР від 10.11.1994 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80>.

8. Про ціни і ціноутворення : Закон України № 5007-VI від 21.06.2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5007-17>.
9. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254 к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
10. Курбатова Я.М. Правові аспекти встановлення тарифів і цін на перевезення вантажів залізничним транспортом загального користування. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. № 60. С. 274–280.
11. Про затвердження Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги та Коефіцієнтів, що застосовуються до Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги : Наказ Мінінфраструктури України № 317 від 26.03.2009 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0340-09>.
12. Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів) : Постанова Кабінету Міністрів України № 1548 від 25.12.1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1548-96-%D0%BF>.
13. Постанова Кабінету Міністрів України. Про забезпечення прозорості державної тарифної політики щодо перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України. № 1392 від 16.12.2009 р.
14. Про затвердження Статуту залізниць України: Постанова Кабінету Міністрів України № 457 від 06.04.1998 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 14. Ст. 548 (з наступними змінами і доповненнями).
15. Цивільний кодекс України 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356 (з наступними змінами і доповненнями).